

KATARZYNA KOTARSKA

PRZEGLĄD STANU BADAN MAŁEGO DZIECKA

1. Wstęp

W ramach niniejszej pracy omówione zostaną kierunki i metody niektórych badań naukowych dotyczących dziecka w wieku przedszkolnym. Wraz z wiekiem oraz rozwojem fizycznym i psychicznym dziecka wzrasta różnorodność jego ruchów, zmienia się ich sposób wykonywania, celowość, szybkość i wydajność. Na podstawie zaradności ruchowej można sobie wyrobić dość trafny sąd o każdym dziecku, bowiem w ruchach obserwuje się tak wiele elementów właściwych tylko dziecku, że niektórzy autorzy mówią o specyficznej motoryce okresu dziecięcego. Opis i analiza najróżnorodniejszych czynności ruchowych wykonywanych przez dzieci przyczyniły się do wzbogacenia wiedzy o dziecku, a co za tym idzie, zdobycia informacji o jego zainteresowaniach i potrzebach. Rozwój fizyczny, sprawność fizyczną należy traktować jako integralny przejaw ogólnego rozwoju dziecka. Rozwój motoryczny dzieci w wieku przedszkolnym przejawia się nadzwyczaj różnorodnie. Rozwijają się i utrwała lateralizacja funkcji ciała, pojawiają się ruchy praktyczne, kształtują się kombinacje ruchowe, pojawiają się ruchy ekspresyjne i twórcze improwizacje ruchowe. Rozwój motoryczny ma znaczenie dla wszystkich przejawów rozwoju dziecka. Stan wiedzy o rozwoju dziecka w wieku 3–7 lat jest ciągle niezadowalający, czego najlepszym przykładem jest fakt, że najszerze badania z tego zakresu były prowadzone w latach sześćdziesiątych XX wieku. Niezbędne

są zatem długofalowe i kompleksowe badania w celu określenia stadiów rozwoju ruchowego dziecka. Można także dokonać oceny stopnia zależności pomiędzy różnymi przejawami ontogenezy oraz powiązań rozwoju motorycznego z elementami rozwoju morfologiczno-funkcjonalnego, emocjonalnego, społecznego i intelektualnego.

2. Badania dotyczące rozwoju fizycznego

W Polsce badania nad rozwojem fizycznym dzieci mają długą tradycję, sięgającą lat osiemdziesiątych XIX wieku. Na wielką skalę prowadzili je w końcu XIX wieku L. Dudrewicz, F. Suligowski i W. Kosmowski. Problematyka ta w latach późniejszych była podejmowana zarówno w środowiskach antropologicznych, medycznych, jak i pedagogicznych. Badania dotyczące rozwoju dziecka w Polsce koncentrowały się głównie w środowisku krakowskim wokół uniwersyteckiego Zakładu i Katedry Antropologii. Zainicjowali je J. Majer

i I. Kopernicki, a szczególnie ściśle rozwinął J. Talko-Hryncewicz w postaci badań longitudinalnych [4]. Ponadto w ośrodku tym prace nad zastosowaniem metody wieku zębowego rozwijali E. Stołyhowa i S. Panek [31], którym zawdzięczamy zwrócenie uwagi na śledzenie zmian w rozwoju za pomocą tej metody, a także B. Jasiński, który obserwował zmiany zachodzące w rozwoju za pomocą wskaźników morfologicznych [15, 16]. Na wyróżnienie zasługuje praca M. Chrzanowskiej, S. Gołąb, Z. Bocheńskiej i S. Panek dotycząca stanu rozwoju biologicznego populacji dzieci i młodzieży krakowskiej w wieku 3–19 lat. Badania prowadzono w 1983 roku; uwzględniono w nich 18 cech somatycznych oraz informacje o środowisku społeczno-ekonomicznym [2]. Również z 1983 roku pochodzą badania M. Chrzanowskiej poświęcone zmianom rozwojowym w zakresie poziomu i dystrybucji otyłości oraz uwarunkowań środowiskowo-rodzinnych [1]. W 1992 roku badania dzieci w wieku przedszkolnym przeprowadzili pracownicy Katedry Antropologii i Anatomii AWF w Krakowie. Celem ich opracowania jest charakterystyka występowania i uwarunkowania zjawiska tzw. skoku szkolnego w rozwoju fizycznym dzieci. Dlatego też z grupy przebadanych dzieci w wieku 3–7 lat wyodrębnili grupę przed-

szkolaków w wieku 4–5,5 lat, których poddano badaniom ciągłym w półrocznych odstępach [18].

Łódź jest, jak wiadomo, ośrodkiem akademickim powstałym dopiero po drugiej wojnie światowej, stąd też jego osiągnięcia w dziedzinie ontogenezy nie są zbyt duże w porównaniu z ośrodkami mającymi długie tradycje. W latach powojennych obserwacje rozwoju fizycznego dzieci i młodzieży z Łodzi oraz makroregionu łódzkiego stały się domeną lekarzy z innych instytucji. Większość publikacji, podobnie jak w innych placówkach, dotyczyła dzieci w wieku szkolnym. W 1967 roku ukazała się praca Majcherskiego oparta na pomiarach 9210 dzieci i młodzieży w wieku 0–19 lat, w której pod uwagę wzięto wysokość i masę ciała, a także rozwój statyki dziecka. Wyniki badań zostały przedstawione w formie graficznej oraz w postaci tabel rozwojowych służących do oceny dynamiki wzrastania chłopców i dziewcząt [29]. W badaniach B. Dębiec uwzględniono normy rozwoju fizycznego dzieci 4- i 5-letnich. W latach 1974–1975 zmierzono 1122 dzieci z wszystkich dzielnic Łodzi. Oprócz masy i wysokości ciała oceniano poziom Hb, liczbę erytrocytów, wiek kostny oraz wiek menarche. W latach 1969–1970 przeprowadzono badania grupy 4108 osób w wieku 0–19 lat. W 1981 roku w pracy B. Dębiec przedstawione zostały standardy rozwojowe dzieci łódzkich od 3. roku życia, ustalone na materiale 1167 osób [5, 6, 7, 8].

Kolejnym znaczącym ośrodkiem badań stało się środowisko poznańskie, gdzie w Zakładzie Antropologii na Wydziale Lekarskim Akademii Medycznej A. Wrzosek i M. Ćwirko-Godycki prowadzili badania zarówno przekrojowe, jak i longitudinalne [34]. Obecnie badaniami rozwojowymi dotyczącymi pierwszych trzech lat życia dziecka zajmuje się głównie M. Kaliszewska-Drozdowska, która jest autorką wstępnej syntezy rozwoju małego dziecka w regionie poznańskim [17].

Utworzenie w Gorzowie Wielkopolskim filii AWF Poznań wiązało się z podjęciem badań nad zagadnieniami: budowy i sprawności fizycznej dzieci i młodzieży w różnym wieku, środowiskowych uwarunkowań rozwoju fizycznego i sprawności fizycznej, stanu wysklepienia stóp u dzieci pochodzących z różnych środowisk, ontogenetycznej zmienności wybranych właściwości morfologicznych, zmienności ontogenetycznej wybranych cech dymorficznych, zmienności ontogenetycznej wybranych cech sprawności fizycznej, zmienności

ontogenetycznej wybranych cech somatycznych i ich skojarzenia ze sprawnością fizyczną.

Rezultatem badań poświęconych dzieciom w wieku przedszkolnym są prace M. Wójtowicz z 1988 i 1994 roku. W opracowaniach uchwycono zmiany sekularne rozwoju fizycznego dzieci pochodzących z takich samych środowisk społecznych [32, 33].

Na uwagę zasługują także prace H. Chrząstek-Spruch z ośrodka lubelskiego. W połowie lat siedemdziesiątych przedstawiła ona badania dotyczące rozwoju fizycznego dzieci w wieku 0–7 lat oraz ich niektóre genetyczne i środowiskowe uwarunkowania w świetle badań długofalowych [3].

Zasiedlenie Ziemi Zachodnich przez napływową ludność z różnych regionów Polski zachęciło do badania dzieci i młodzieży nowo powstałych populacji regionalnych. Prace te prowadzili na ziemi lubuskiej M. Ćwirko-Godycki i Z. Drozdowski [10], na środkowym Pomorzu – J. Romanowski [23], J. Thomas [30], W. Puczyński [22], a przede wszystkim F. Rożnowski [24]. Do tego kręgu prac należy również zaliczyć badania prowadzone w środowisku szczecińskim. Niemniej dotyczyły one głównie dzieci i młodzieży szkolnej, natomiast informacje o rozwoju i sprawności fizycznej małego dziecka są stosunkowo nieliczne.

Problemem rozwoju szczecińskich dzieci w wieku przedszkolnym (3–7 lat) zajmowała się głównie H. Pilawska z Pomorskiej Akademii Medycznej. Badania obejmowały jednak przede wszystkim rozwój fizyczny. W 1969 roku H. Pilawska, C. Witt i K. Polaczek opracowały normy rozwojowe dzieci szczecińskich, a także oceniły wpływ środowiska przedszkolnego na rozwój fizyczny dzieci ze Szczecina [21]. W latach siedemdziesiątych H. Pilawska, B. Miętkiewska i B. Cipekowska oceniały wpływ czynników środowiska na wybrane wskaźniki rozwoju dzieci wiejskich. Wykazały wyrównanie przeciętnych niektórych cech somatycznych dzieci w porównaniu ze środowiskiem miejskim [20].

3. Badania dotyczące sprawności fizycznej

Najliczniejsze masowe badania nad rozwojem fizycznym i sprawnością ruchową dzieci przedszkolnych wykonała H. Gniewkowska wraz z pracownikami Instytutu Naukowego Kultury Fizycznej i AWF w Warszawie [13]. W połowie lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku badaniami objęła ona dzieci pochodzące z różnych środowisk. Autorka zaobserwowała zjawisko dymorfizmu w zakresie badanych cech motorycznych oraz stwierdziła, że dzieci wielkomiejskie różnią się korzystnie od swych rówieśników ze środowiska prowincjonalnego i wiejskiego pod względem rozwoju fizycznego, co nie pozostaje bez wpływu na ich nieco lepszą sprawność ruchową. Ponadto H. Gniewkowska wraz z S. Moliere badała zmiany w ewolucji sprawności fizycznej u dzieci w wieku przedszkolnym na tle środowiska społecznego w zależności od kierowanego procesu wychowawczego [14]. W 1965 roku opracowała testy sprawności fizycznej dla dzieci przedszkolnych, składające się z trzech prób: biegu na odcinku 20 m, skoku w dal z rozbiegu, rzutu piłką palantową prawą i lewą ręką.

Wiele uwagi poświęciła dzieciom przedszkolnym B. Sekita z Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, która w 1977 roku opracowała dla nich szereg testów sprawnościowych. Przykładowy test zawiera pięć prób: skok w dal z miejsca, rzut piłką lekarską o ciężarze 1 kg, bieg wahadłowy 4 x 5 m, bieg na odcinku 20 m i trafienie do dziurek w specjalnej płycie w ciągu 20 s. Ponadto w latach osiemdziesiątych B. Sekita prowadziła badania dotyczące rozwoju fizycznego i sprawności fizycznej dzieci z Wrocławia. Sprawność fizyczną oceniła na podstawie zmodyfikowanego wcześniej Wrocławskiego Testu Sprawności Fizycznej, obejmującego cztery próby: skok w dal z miejsca, rzut piłką lekarską o ciężarze 1 kg, bieg na odcinku 20 m, bieg wahadłowy 4 x 5 m. Stwierdziła, że poziom sprawności fizycznej dzieci miejskich i wiejskich jest podobny w próbie szybkości, zwinności i mocy oraz zróżnicowany pod względem siły. Jednocześnie wskazała na nierówne tempo rozwoju motoryki: najszybciej rozwija się zwinność, następnie kolejno szybkość, moc i siła [26]. Także B. Sekita wraz z R. Przewędą oceniła tendencje w rozwoju motorycznym dzieci w tym wieku, wykazując, że niektóre cechy motoryczne, jak np. szybkość, moc, zwinność, szybciej przyrastają w młodszych grupach wieku, a siła u dzieci starszych [27]. Wraz z Z. Welonem w latach 1981–1983 badała, czy

konstruowanie wzorców rozwoju na podstawie idei „wagi należyj” określonej za pomocą sprawności fizycznej jest uzasadnione. Wykazała, że w wieku 4–7 lat wykształca się dopiero zależność między budową ciała i sprawnością fizyczną [28].

W Szczecinie problemem rozwoju i sprawności fizycznej zajmuje się autorka niniejszego artykułu. Badaniami objęto dzieci w wieku 4–7 lat z przedszkoli w Szczecinie i Stargardzie Szczecińskim. Ocenione zostały biospołeczne uwarunkowania rozwoju i sprawności fizycznej dzieci w wieku przedszkolnym. Sprawność fizyczną określono na podstawie Wrocławskiego Testu Sprawności Fizycznej [19]. Również A. Drohomirecka oceniała poziom sprawności i rozwoju fizycznego dzieci w wieku 1–4 lat ze żłóbków szczecińskich. Rozwój ruchowy badała one za pomocą testu Denver [9].

Oprócz wymienionych autorów można wskazać również wielu innych – antropologów, lekarzy, nauczycieli wychowania fizycznego zainteresowanych tematyką badań małego dziecka. Grupują się oni w uniwersytetach, w akademiach medycznych, akademiach wychowania fizycznego oraz instytucjach i placówkach badawczo-naukowych. Efektem ich wysiłku są publikacje przede wszystkim o charakterze doniesienia. W tym świetle, na podstawie wyżej przedstawionego materiału można poczynić następujące spostrzeżenia:

1. Rozszerzono badania – z prostych cech (wysokość i masa ciała) na całe zespoły cech.
2. Rutynowe badania rozwoju i sprawności fizycznej dzieci i młodzieży prowadzone w różnych środowiskach wykazały zróżnicowanie regionalne tych charakterystyk.
3. Podjęto badania dotyczące uwarunkowań rozwoju i sprawności fizycznej, które zobrazowały wpływ czynników biogeograficznych i społecznych na badane procesy.
4. W zakresie sprawności fizycznej podjęto próbę doskonalenia technik i sposobu pomiaru, co umożliwiło tworzenie mierników sprawności fizycznej.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Chrzanowska M. (1992): *Biologiczne i społeczno-ekonomiczne determinanty rozwoju podskórnej tkanki tłuszczowej u dzieci i młodzieży*. AWF, Katowice.
- [2] Chrzanowska M., Gołąb S., Bocheńska Z., Panek S. (1992): *Dziecko krakowskie. Poziom rozwoju biologicznego dzieci i młodzieży miasta Krakowa*. AWF, Kraków.
- [3] Chrzastek-Spruch H. (1976): *Rozwój fizyczny dzieci w wieku od 0 do 7 lat oraz niektóre genetyczne i środowiskowe jego uwarunkowania w świetle badań długofalowych*. *Pediatrics Polska*, t. 51, nr 3.
- [4] Ćwirko-Gotycki M., Drozdowski Z. (1967): *Antropologia w zakresie studiów wychowania fizycznego*. PWN, Warszawa-Poznań.
- [5] Dębiec B., Godzisz J., Gołębiowska M. (1981): *Ocena rozwoju fizycznego dzieci łódzkich na podstawie wybranych parametrów*. *Przegląd Pediatryczny*, t. 11.
- [6] Dębiec B., Godzisz J., Gołębiowska M., Kamer B., Lamentowska B., Pokuszyńska K., Wojciechowski M., Zwaizgne-Raczyńska J. (1981): *Rozwój fizyczny dzieci łódzkich w wieku od 3 do 36 miesięcy*. *Przegląd Pediatryczny*, t. 11.
- [7] Dębiec B., Godzisz J., Kamer B., Lipiec J., Niewodniczy G., Przyłuska E., Stawiszynska A., Zielińska W. (1973): *Kształtowanie się wysokości i ciężaru ciała ludzkich dzieci szkolnych dzielnicy Widzew*. *Pediatrics Polska*, t. 47.
- [8] Dębiec B., Lipiec J., Niewodniczy G. (1976): *Ocena rozwoju fizycznego dzieci 4-5-letnich miasta Łodzi na podstawie badań przesiewowych*. *Przegląd Pediatryczny*, t. 6.
- [9] Drohomirecka A. (2000): *Rozwój fizyczny i ruchowy dzieci ze żłobków szczecińskich. Biospołeczne uwarunkowania*. Dysertacja doktorska. Poznań.
- [10] Drozdowski Z. (1982): *Rozwój fizyczny Ziemi Lubuskiej (1947-1950)*. AWF, Poznań.
- [11] Drozdowski Z. (1994): *O stanie i zamierzeniach badań w zakresie ontogenezy dziecka polskiego w Poznańskiej Uczelni Wychowania Fizycznego*. *Ontogeneza dziecka polskiego*. AWF, Poznań.
- [12] Gniewkowska H. (1961): *Kierunki i metody badań rozwoju motoryczności dziecka w wieku przedszkolnym*. *Kultura Fizyczna*, nr 7-8.
- [13] Gniewkowska H. (1965): *Rozwój sprawności ruchowej dzieci przedszkolnych*. *Wychowanie Fizyczne i Sport*, t. 9, nr 2.
- [14] Gniewkowska H., Moliere S. (1963): *Ewolucja sprawności fizycznej u dzieci w wieku przedszkolnym na tle środowiska społecznego w zależności od kierowanego procesu*. *Wychowanie Fizyczne i Sport*, t. 7, nr 3.

-
- [15] Jasiński B. (1948): *Dalsze badania nad dynamiką rozwojową młodzieży szkolnej*, t. 2. PAU, Kraków.
- [16] Jasiński B. (1938): *Dynamika rozwojowa męskiej młodzieży szkolnej z Krakowa*, t. 1. PAU, Kraków.
- [17] Kaliszewska-Drozdowska M. 1994: *Problematyka ontogenetyczna w pracach zakładu biologii rozwoju człowieka Instytut Antropologii UAM w Poznaniu. Ontogeneza dziecka polskiego*. Monografie, AWF, Poznań.
- [18] Kondziołka A. (1994): *Z badań rozwoju fizycznego katowickich dzieci w wieku przedszkolnym*. AWF, Poznań.
- [19] Kotarska K. (1999): *Biospołeczne uwarunkowania rozwoju fizycznego i sprawności fizycznej dzieci przedszkolnych ze Szczecina i Stargardu Szczecińskiego*. Dysertacja doktorska, Poznań.
- [20] Pilawska H., Miętkiewska B., Cipkowska B. (1981): *Wpływ czynników środowiskowych na wybrane wskaźniki rozwoju dzieci wiejskich*. Przegląd Pediatryczny, t. 11.
- [21] Polaczek K., Witt C., Pilawska H. (1972): *Morfogramy dzieci szczecińskich w wieku przedszkolnym*. *Pediatrics Polska*, t. 47, nr 2.
- [22] Puczyński W. (1975): *Propozycje norm rozwoju fizycznego i sprawności fizycznej dzieci w wieku 8–15 lat z województwa koszalińskiego*. W: *Rozwój fizyczny i sprawność fizyczna dzieci ziem północno-zachodnich*. AWF, Poznań.
- [23] Romanowski J. (1970): *Rozwój i sprawność fizyczna a środowisko społeczne młodzieży koszalińskiej*. Dysertacja doktorska. Poznań.
- [24] Rożnowski F., Zaworski B. (1994): *Stan i perspektywy badań rozwoju biologicznego dzieci i młodzieży pomorskiej. Ontogeneza dziecka polskiego*. AWF, Poznań.
- [25] Sekita B. (1977): *Z badań nad sprawnością fizyczną dzieci i młodzieży w wieku 3,5–5lat*. AWF, Wrocław.
- [26] Sekita B. (1988): *Rozwój somatyczny i sprawność fizyczna dzieci w wieku 3–7 lat. Rozwój sprawności i wydolności fizycznej dzieci i młodzieży. (Z warsztatów badawczych)*. AWF, Warszawa.
- [27] Sekita B., Przewęda R. (1985): *Tendencje w rozwoju motorycznym dzieci w wieku przedszkolnym*. *Studia Pedagogiczne*, t. 47.
- [28] Sekita B., Welon Z. (1985): *Prawidłowa masa ciała dzieci w wieku przedszkolnym na podstawie kryterium sprawności fizycznej*. *Antropomotoryka*, nr 4.
- [29] Stolarczyk H. (1994): *Badania stanu rozwoju fizycznego dzieci i młodzieży w regionie łódzkim prowadzone przez ośrodki pozauniwersyteckie. Ontogeneza dziecka polskiego*. AWF, Warszawa.

-
- [30] Thomas J. (1970): *Dzieci Koszalina w świetle badań antropometrycznych i sprawności fizycznej*. Dysertacja doktorska. Poznań.
- [31] Trześniowski R. (1990): *Rozwój fizyczny i sprawność fizyczna młodzieży szkolnej w Polsce. (Z warsztatów badawczych)*. AWF, Warszawa.
- [32] Wójtowicz M. (1988): *Zmiany rozwoju fizycznego i sprawności fizycznej dzieci przedszkolnych z Gorzowa Wielkopolskiego*. Roczniki Naukowe AWF, z. 37. Poznań.
- [33] Wójtowicz M. (1994): *Gorzowskie badania ontogenetyczne. Ontogeneza dziecka polskiego*. M AWF, Poznań.
- [34] Wrzosek A., Ćwirko-Godycki M. (1937): *Dzieci kaszubskie w wieku od 7 do 13 lat pod względem antropologicznym*. Poznań.

THE STATE OF RESEARCH ON LITTLE CHILD

Summary

Since there are just a few articles concerning development and physical fitness of a little child, the present state of research on children of the preschool age have been presented here. The main research centers in Poland as well as their research suggestions and problems have been presented. The objective of this study has been to recapitulate present research on little children and attract attention to the necessity of long term research on children during the pre-school period. It has been suggested that similar research methods should be used so that it is possible to compare and interpret achieved results.

Translated by Barbara Jodłowska